ROZALIA GROZA

PRIVIRE COMPARATIVĂ ASUPRA ANCHETELOR DIALECTALE PENTRU *ALR I* ŞI *ALRR – TRANSILVANIA* ÎN LOCALITATEA FELEACU – CLUJ

1. Localitatea Feleacu este situată într-o regiune deluroasă – pe Dealul Feleacului, la şapte kilometri de oraşul Cluj-Napoca, pe şoseaua dintre Cluj şi Turda. Menţionat pentru prima oară în documentele istorice în anul 1366[1], ca localitate aflată sub jurisdicţia oraşului Cluj, satul avea misiunea de a asigura drumul pentru negustori şi pentru alţi trecători. Datorită acestui fapt, locuitorii satului erau ţărani liberi, fiind scutiţi de vechile prestaţii de tip feudal[2].

Satul avea, în anul 1930, când a avut loc ancheta pentru ALR I[3], cca 630 de case şi aproximativ 2 800 de locuitori, iar în anul 1971, când s-a desfăşurat ancheta pentru ALRR–Transilvania[4], cca 900 de case şi aproximativ 3 000 de locuitori. Din punctul de vedere al componenţei etnice, satul era alcătuit, în 1930, exclusiv din români, cărora li s-au alăturat trei familii de ţigani veniţi din altă parte. În 1971, când s-a efectuat ancheta pentru ALRR – *Trans*., situaţia etnică era neschimbată. Ocupaţiile de bază ale locuitorilor erau, în 1930, cultivarea pământului, deşi, datorită aşezării colinare a satului, fertilitatea solului era – şi este – destul de scăzută, şi creşterea animalelor (vaci şi oi, în special). În 1971, ca şi în prezent, majoritatea locuitorilor munceau în oraşul Cluj, făcând zilnic naveta, acasă rămânând doar cei mai în vârstă, care se ocupau cu cultivarea pământului sau cu creşterea câtorva animale.

2. Subiecţii celor două anchete au fost doi ţărani agricultori: în 1930, o femeie, de 48 de ani, cu 4 clase primare, iar în 1971, un bărbat, de 60 de ani, neştiutor de carte.

3. În studiul de faţă vom încerca să realizăm *o comparare sub aspect lexical* a răspunsurilor obţinute în decursul celor două anchete, la cele aproximativ 900 de *chestiuni comune* anchetelor pentru ALR I şi ALRR – *Trans*. Trebuie precizat faptul

---

[1] Cf. Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* vol. I, Bucureşti, 1967, p. 229.

[2] Cf. David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea,* vol. II, Bucureşti, 1968, p. 733-750.

[3] Ancheta pentru ALR I s-a desfăşurat în zilele de 19 septembrie şi 13 – 16 noiembrie 1930, sub conducerea lui Sever Pop şi cu asistenţa lui Th. Capidan, George Giuglea şi Şt. Bezdechi.

[4] Ancheta pentru ALRR – Trans. a avut loc în lunile octombrie – noiembrie 1971, anchetator fiind Dumitru Loşonţi. Localitatea Feleacu reprezintă, în ALRR – *Trans*., punctul 297 de anchetă.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 49-55

– regretabil – că, în ancheta pentru ALR I, nu se ştie exact cum au fost formulate întrebările şi, cu precizie, ce răspunsuri s-au urmărit prin întrebările respective.

Din totalul celor 2 543 de chestiuni cuprinse în Chestionarul NALR, au fost puse, în Feleac, pentru ALRR – *Trans*., aproximativ 2 400 de întrebări. Nu au fost programate, în acest Chestionar, întrebări pentru noțiuni din sfera religiei, a sărbătorilor şi a superstițiilor; apar, în schimb, întrebări pentru alte realități decât cele din ALR I: cooperativa agricolă de producție, maşini agricole (din sfera agriculturii), cooperativă (magazin sătesc), dispensar (din sfera vieții sociale). Diferențele menționate se explică, evident, prin prisma realităților corespunzătoare epocilor istorice în care s-au desfăşurat cele două anchete.

De asemenea, în ALRR – *Trans*. apar numeroase verbe cu paradigma completă, însă, din punct de vedere lexical, am luat în considerare doar termenul/termenii pentru noțiunea respectivă. Pentru substantive, apar multe forme de vocativ, spre deosebire de ALR I, unde sunt mai puține, iar pentru adjective, apar uneori forme atât la genul masculin, cât şi la feminin, pe când în ALR I apare, de regulă, doar o singură formă.

Aşa se explică, în bună parte, de ce la cele două anchete numărul întrebărilor/chestiunilor comune este doar de aproximativ 900.

În ceea ce priveşte aspectul lexical, se poate constata că unele din cele aproximativ 900 de chestiuni comune între ALR I şi ALRR – *Trans*. se referă la sfere semantice precum: Timpul; Fenomene atmosferice – aprox. 74 de întrebări comune din cele 90 programate pentru ALRR – *Trans*. (aprox. 82%); Pădurea (flora şi fauna ei); Vânătoare; Pescuit – aprox. 89 de întrebări comune din 127 (aprox. 70%): Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte) – aprox. 117 întrebări din 173 (aprox. 67%). Mai puține întrebări comune aparțin unor sfere sematice precum: Şcoala; Armata; Administrația – aprox. 21 de întrebări comune din 83; Pomicultura; Viticultura; Apicultura – aprox. 46 de întrebări comune din 175.

Din cele 900 de răspunsuri comparabile lexical, circa 700 sunt identice. Pentru 120 de întrebări, s-au obținut răspunsuri parțial diferite, respectiv cu un termen diferit sau cu doi termeni, foarte rar cu trei, iar la 58 de întrebări s-au obținut răspunsuri cu termeni diferiți.

Răspunsurile identice – majoritare – din cadrul celor două anchete cuprind termeni referitori la: corpul omenesc şi părțile lui – *cap*[5], *curcubiată* 'țeastă', *cocor* 'cucui', *pleş* 'chel', *lumina ochiului* 'pupilă', *grumaz* 'gât', *gârtej* 'mărul lui Adam', *pițig* 'pişc', *spată* 'omoplat', *foale* 'pântece', *mai* 'ficat', *rărunchi* 'rinichi' ş.a.; familia – *mamă, tată, mamă bătrână* 'bunică', *tătăişă* 'mătuşă (nevasta unchiului)', *nănaş* 'naş', *uspăț* 'nuntă', *şogor* 'cumnat', *copârşău* 'sicriu'; casa – *ocol* 'curte', *horn* 'coş', *lumină* 'lumânare', *sălăriță* 'solniță', *astupuş* 'dop', *puiuc* 'sertar', *chindeu* 'prosop', *fotoghin* 'petrol'; curtea, mijloace de transport şi

[5] În cazul în care termenul şi noțiunea la care el se referă sunt identice, am dat numai termenul obținut.

animale domestice – *jug, car, rudă* ‘oişte’, *poiată* ‘grajd’, *mulă* ‘catâr’, *păcurar* ‘cioban’, *jugănesc* ‘castrez’, *mâță* ‘pisică’, *clonț* ‘cioc’; agricultura şi legumicultura – *plug, brazdă, cucuruz* ‘porumb’, *sfărm* ‘desfac (boabele)’, *postată* ‘postață’, *jireadă* ‘şiră (de paie)’, *boaghe* ‘claie’, *hârleț* ‘cazma’, *curechi* ‘varză’, *ai* ‘usturoi’, *pere* ‘cartofi’, *bostan* ‘dovleac (porcesc)’; cânepa şi prelucrarea ei – *fuior, caier, jirébie* ‘tort’, *înălbesc* ‘bilesc (pânza)’; pădurea, vânătoarea şi pescuitul – *frunză, cleangă* ‘creangă’, *goron* ‘stejar’, *răchită* ‘salcie’, *spin* ‘ghimpe’, *porc sălbatic* ‘mistreț’, *hârciog* ‘cârtiță’, *mâță* ‘cursă (pentru şoareci)’, *curcubeu* ‘melc’, *pasăre de şură* ‘vrabie’, *buhă* ‘bufniță’, *vârtélniță* ‘urechelniță’, *bâzgói* ‘bondar’; hrană, îmbrăcăminte şi încălțăminte – *fărină* ‘făină’, *pită* ‘pâine’, *cohe* ‘bucătărie’, *aituri* ‘piftie’, *clop* ‘pălărie’, *bumb* ‘nasture’, *năframă* ‘basma’, *mieru* ‘albastru’; timp şi fenomene atmosferice – *mâine, săptămână;* şcoala, armata, administrația – *dascal* ‘învățător’, *puşcă;* meserii şi comerț – *căuaci* ‘fierar’, *scump* ş.a.

Răspunsurile parțial diferite caracterizează situațiile în care, la una dintre anchete, s-a răspuns prin doi termeni sau, mai rar, prin trei, față de un singur termen la cealaltă anchetă. De exemplu:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
‘cărunt’	*cărunt*	*cărunt, săín*
‘(ochi) albaştri’	*albaştri, mńéri*	*mńérî*
‘văd (ind. prez. 1)’	*văd*	*mă uit, văd*
‘râd (ind. prez. 1)’	*rîd*	*rîd,* [σ] *nu te linzí, lihăí* (ind. prez. 2)
‘(copilul) merge de-a buşilea’	*mẹ́re ca oíțăle*	*să tráẑe pă bucă, mẹ́re oíță*
‘cânt (ind. prez. 1)’	*horésc*	*am tras o hóre [pf. c.], horésc (de jẹ́le), zîc (cu flúieru)*
‘ştiulete’	*cucuruz*	*cucuruz, ciucalău de cucuruz*
‘miere’	*mńẹ́re*	*mńẹ́re ďe stup*
‘ursoaică’	*ursoaică*	*ursoaie*
‘nisip’	*năsíp, prund*	*prund*
‘creion’	*creion,* [V] *ploibáz*	*ploibaz*
‘(băiatul) cel mare’	*al mare*	*hăl mai mare*

Pe lângă faptul că s-a răspuns prin doi sau prin trei termeni pentru o noțiune, se constată şi mici diferențe lexicale în cazul aceluiaşi termen, prin folosirea, de exemplu, a unor sufixe diferite (*ursoaică – ursoaie)* sau a aceluiaşi termen în limbaje diferite: limbaj literar/grai (*kilogram* – ALRR – *Trans.* / *kilom* – ALR I).

Cele 58 de răspunsuri diferite ar putea fi grupate în câteva categorii, precum:

(1) Termen specializat / Termen general:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
'muşchi'	*muşchi*	*carne*
'gleznă'	*gleznă*	*la ouă*
'varice'	*varice*	*vene de la picioare*
'tată vitreg'	[*]*tată vítrin*	*bade* (+ nume)
'briceag'	*brişcă*	*cuțit*

Situația inversă e întâlnită mai rar:

	ALR I	ALRR – *Trans.*
'cremene'	*crụmine*	*piatră*
'cozonac'	*pască*	*colac*
'bomboane'	*puiți*	*bomboane*

(2) Termen nou / Termen vechi:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
'pistrui'	*pistrui*	*bureți*
'tuberculoză'	[R] *tuberculoză,* [V] *boală uscată*	*boală sacă, beteşug sec*
'netezesc (ind.prez.1)'	*netezesc*	*adíi̯*
'(albina) înțeapă'	*înțeapă*	*împunge*
'război'	*război*	*bătaie*
'dogar'	*dogar*	*mocan*

(3) Răspuns corect / Răspuns nesigur sau confuz[6]

	ALRR – *Trans.*	ALR I
'geană'	*părul ochiului, geană*	*sprânceana ochiului*
'sprânceană'	*sprânceană*	*geană*
'spăl (ind. prez. 1)'	*spăl*	*opăresc (hainele)*
'(cal) roib' (= roşcat)	*roşu*	*galbân*
'torc (ind. prez. 1)'	*torc*	*o-ntínd*

[6] Răspuns datorat, în parte, neînțelegerii sau nereceptării corecte a întrebării de către subiectul anchetat. Dat fiind faptul că nu ştim cum a fost pusă întrebarea pentru ALR I, la ce realitate extralingvistică s-a făcut referire, nu putem şti – putem doar bănui – nici care ar fi fost răspunsul aşteptat de către anchetator.

‘copaci’	*lemne*	*io tai un copac*

(4) Răspuns dat prin sinonime existente în grai:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
‘omuşor’	*înghiţitoare*	*împărătuş*
‘esofag’	*gârtej*	*grumaz*
‘cocoşat’	*bulzít, gujdít*	[σ] *schimosit*
‘veri primari’	*veri din fraţi*	*veri buni*
‘osânză’	*unsoare*	*untură*
‘coropişniţă’	*gúştiriţă*	*coropíştiriţă*
‘ciorapi’	*ciorapi*	*ştrímfli*
‘învăţător’	*învăţător*	*dascal*
‘cântăresc (ind.prez.1)’	*cântăresc*	*măsur*
‘viclean’	*şmecher*	*viclean, hámniş*

În unele cazuri, la una dintre anchete – mai frecvent pentru ALR I –, informatorul nu a ştiut să răspundă la întrebarea pusă:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
‘stomac’	*rânză*	?
‘mioară’	*noatină*	?
‘pepene galben’	*pépińe*	?
‘porumbel’	*porumb*	?
‘undiţă’	*únďiţă*	?

Apare însă şi situaţia inversă:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
‘bătaie de inimă’	?	*batere de inimă*
‘pedestru’	?	*pedestru (bolnav, rupte şalele, bolnăvit de un picior)*
‘mânz (de doi ani)’	?	*mânz de doi ai*
‘curătură’	?	*tăietură*
‘potârniche’	?	*păturńícă, păpălugă*
‘bulz (de mămăligă)’	?	*bulz (de caş), bruj (de mămăligă)*

Faptul că, la una dintre cele două anchete, informatorul nu a ştiut să răspundă se datorează nu numai modului cum a fost pusă întrebarea (mai ales pentru ALR I), dar, probabil, şi existenţei sau inexistenţei realităţii extralingvistice, a

„designatum”-ului ori specificului acestei realități. Este mai ales cazul răspunsurilor referitoare la pescuit şi oierit, domenii în care, în localitatea Feleacu, fie că ocupația respectivă nu există (pescuitul), neexistând un râu sau un curs de apă în apropierea satului, fie că ea are un anumit specific (oieritul). Deci nu este întâmplător că, pentru noțiunea ‘undiță’, în ancheta ALR I nu s-a obținut un răspuns. La fel şi pentru noțiunea ‘baci’, cu specificarea, făcută de către informator, că „aici se aduce laptele acasă”. În ALRR – *Trans.* s-a răspuns, deşi după o ezitare, *gazdă de turmă,* cu precizarea: „nu stă la stână”. Pentru noțiunea ‘stână’, în ALR I s-a răspuns *stână,* cu explicația: „locul unde dorm păcurarii”, pe când în ALRR – *Trans.* apare răspunsul *colibă,* cu precizarea: „nu e stână, aici nu se face caşul, acolo mulg oile şi oamenii aduc laptele acasă”. Pentru noțiunea ‘coliba baciului’ (= încăperea unde se face caşul), în ALR I s-a răspuns *stână,* fără nici o explicație, în timp ce, pentru ALRR – *Trans.* s-a răspuns prin ∞ (inexistența obiectului), cu explicația – întâlnită şi în ALR I, după cum s-a văzut anterior – „se aduce acasă laptele”.

În compararea răspunsurilor la cele două anchete nu trebuie neglijată nici atitudinea personală, afectivă a subiecților anchetați față de noțiunea cercetată şi, implicit, față de realitatea extralingvistică la care aceasta se referă. Apar, deci, răspunsuri precum:

	ALRR – *Trans.*	ALR I
‘cumpărător’	*cumpărător*	*târguitor*
‘negustor’	*sfârnar*	*târguitor,neguțător* („care vând în Cluj”)
‘viclean’	*şmẹcher*	*viclean, hámńiş*
‘fumez (ind. prez. 1)’	[V] *pipez,* [R] *fumez*	*duhăńesc cu pipa*
‘râd (ind. prez. 1)’	*râd*	*râd,* [σ] *nu te linzí, lihăí*
‘cânt (ind. prez. 1)’	*horesc*	*am tras o hore, horesc de jele, zîc cu fluieru*

4. Din perspectiva unei dinamici a graiurilor populare, studiul de față ne îndreptățeşte să considerăm că localitatea Feleacu este o zonă conservatoare din punct de vedere dialectal. Prin compararea celor două anchete dialectale, se poate constata că, între anii 1930 şi 1971, datele desfăşurării celor două anchete, nu s-au produs modificări esențiale în structura lexicală a graiului din această localitate. Deşi apropierea oraşului Cluj a exercitat şi exercită o influență puternică asupra localității, prin contactul permanent al locuitorilor cu oraşul, totuşi, graiul a rămas aproape neschimbat. Păstrarea lui, ca şi a unor elemente tradiționale de port

femeiesc (de exemplu, rochia cu laibăr – sugna)[7], ce pot fi întâlnite şi astăzi în localitate, în portul femeilor mai în vârstă, se datorează, credem noi, *tocmai* apropierii de oraş. În planul mentalităţii tradiţionale, această păstrare se încadrează într-o atitudine de opoziţie faţă de valorile *total* diferite vehiculate de oraş. În condiţiile ritmului actual tot mai accentuat al orăşenizării, prin contactul zilnic al locuitorilor acestei localităţi cu oraşul Cluj şi prin influenţa puternică exercitată de limba literară vehiculată prin mass-media, apare întrebarea dacă – şi acest lucru doar timpul îl va decide –, în perspectivă, localitatea îşi va păstra caracterul conservator, îndeosebi la nivelul graiului.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[7] După cum am afirmat şi într-o comunicare ştiinţifică, aflată în manuscris, susţinută la Festivalul studenţesc de folclor „Flori de măr”, desfăşurat la Iaşi, în mai 1991, portul popular femeiesc din localitatea Feleacu se încadrează în subzona portului popular din aria marginală a Mocănimii Munţilor Apuseni şi este caracterizat ca port popular cu cătrinţe vărgate.